

Анђела ПРОТИЋ
Педагошки факултет у Врању
Универзитет у Нишу

УДК 371.3:821-82
004.738.5:316.774
- стручни рад-
DOI: 10.5937/gufv2301071P

ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКА АПАРАТУРА У ЧИТАНЦИ И МЕДИЈСКО ОПИСМЕЊАВАЊЕ УЧЕНИКА РАЗРЕДНЕ НАСТАВЕ

Сажетак: *Развој медијске писмености и медијско описмењавање ученика разредне наставе је један од најефективнијих начина за формирање исправног односа ученика према различитим врстама савремених медија, али и превентиве од непожељних медијских садржаја. Како би се ученици медијски образовали потребно је да се добро информишу о темама које се преко медија пласирају, да су свесни медија и њиховог удела у свакодневном животу, али и позитивног и негативног утицаја који на њих имају. Уз помоћ адекватних питања, налога и задатака у читанкама који су у вези са текстовима који се обрађују на часу српског језика, ученици се могу медијски описмењавати почев од млађег школског узраста.*

Кључне речи: *медији, медијско описмењавање, ученик, читанка, дидактичко-методичка апаратура.*

Увод

Свет у којем живимо, све оно што нас окружује, представља феномене које је апсолутно немогуће разумети путем непосредних искустава. Највећи део онога што сазнамо, нарочито данас, посредовано је. У том смислу, посредници су углавном *медији*¹ (лат. *medius* – средњи, посредник). Медиј, према *Речнику књижевних термина*, представља у „најширем значењу средство за пренос информација. Данас медиј означава средство јавне комуникације, на пример новине, радио, телевизија, интернет” (Поповић, 2010: 420), али и библиотеку, позориште, информациону технологију, рекламу и друго.

Данас је тешко игнорисати медије јер су они свуда око нас. Не треба их заобилазити и одбацивати, већ их уз критички приступ разумети, сагледати начине њиховог деловања и осмислити стратегије имплементације у

¹ Термин *медиј* се на основу Закона о јавном информисању и медијима (чл. 29, „Службени гласник РС”, бр. 83/2014, 58/2015, 12/2016) дефинише као „средство јавног обавештавања које речима, сликом, односно звуком преноси уреднички обликоване информације, идеје и мишљења и друге садржаје, који су намењени јавној дистрибуцији и неодређеном броју корисника”.

послу којим се бавимо. Важно је зато од најранијег узраста радити на медијској писмености најмлађих. Под њом се подразумева „способност разумевања и коришћења, анализе и интерпретације порука у свим облицима традиционалних и друштвених медија: књигама, новинама и часописима, радију, телевизији и интернету” (Влајковић Бојић, 2022: 75).

Медијском писменошћу се развијају „вештине креирања медијских порука, односно њиховог слања посредством медија” (Сигети, 2021: 18). Од самог појединца зависи како ће тумачити поруке које медијски садржаји шаљу. Потер (2011) истиче да, поред развоја одређених вештина, треба обратити пажњу и на обликовање знања о различитим медијским садржајима, о ефектима медија и медијској индустрији. Он наглашава да је важно укључивати когнитивни, морални и естетски домен у садржаје образовања о медијима.

Са појавом савремених медија јавља се потреба за креирањем другачијег васпитно-образовног окружења. Неопходно је отпочети медијско описмењавање ученика већ од првог разреда. Могућност за то пружа рад на књижевним текстовима који су својом вишезначношћу погодни за изражавање порука и другим медијима: сликом, звуком, покретом, филмом, сценом... Медијски треба описменити ученике разредне наставе, оспособити их за живот уз медије и њихову правилну конзумацију како не би постали њихове жртве. Тачније, ученике одмалена треба усмеравати на критички осврт према свему што им се нуди, према информацијама које долазе из медија.

Читанка као ризница знања и вид медијског описмењавања ученика

Упркос томе што се данас може лако доћи до информација путем медија, књига је и даље један од мирнијих и поузданијих начина преношења порука. Како би се направио баланс у коришћењу медија и дошло до проверених и правих информација, потребно је да она задржи своје место, али и да буде мост ка осталим медијима. Посебно је то могуће у настави српског језика, чиме би се радом на читанци и текстовима у њој ученици оспособили за употребу осталих медија.

Читанка обилује садржајима из области књижевности, а књижевност је због разноликости тема и садржаја које обухвата добра полазна основа за медијско описмењавање. Квалитетном књижевно-естетском анализом дела ученицима се омогућава да после обраде текста успешно пореде филм као уметничко остварење, позоришну представу, музичку композицију, дела ликовне уметности настала на основу књижевног дела. Тиме се они оспособљавају за критичко тумачење информација које су лако доступне и путем других медија.

Преко садржаја, питања, налога, задатака и додатних информација, читанка може значајно утицати на ученике разредне наставе да сваку тему обрађену у оквиру текста обогате адекватном употребом медија, чиме се

може употпунити знање, али и подстаћи интересовање за остале уметности. Обавеза учитеља јесте да ученике подстиче да обрађени књижевни текст дат у линеарном облику изразе нелинеарним (звук, сликом, покретом, бојом, линијом и сл).

Медијско описмењавање путем уџбеника један је од начина да се медији користе у сврху образовања и васпитања, што данас није случај. За разлику од читанки код нас, у читанкама за млађе основце у земљама у окружењу, посебно у Хрватској, значајна пажња поклања се управо медијској писмености. Таква је, на пример, хрватска читанка за четврти разред основне школе *Нина и Тино 4 – хрватски језик*² ауторке Сузане Делић и сарадника из 2021. године.

Тако би, почев од првог разреда, читанка требало да ученицима пружи основне податке о телевизијским емисијама, школском програму, новим књигама, могућностима употребе електронске библиотеке. Затим, да упозна ученике са начином коришћења часописа и оспособи их за самостално и активно стицање знања. Преко питања, налога и задатака може се утицати на развијање књижевног укуса и разноврсних интересовања ученика, упућивањем на коришћење библиотеке, праћење позоришног репертоара, програма биоскопа, концерата који се често традиционално одржавају, како би уживали у прикладним и уметнички вредним садржајима, али и задовољавали своје разноврсне потребе које би временом прерасле у трајне навике.

Да би савременом ученику и даље била најбољи друг, читанка својом концепцијом, садржајима, питањима, задацима и илустрацијама мора упућивати на медије. Како бисмо ученике упознали са вредностима књижевног дела и подстицајима за вредновање многих медијских остварења, потребни су детаљнија анализа текстова уз помоћ одговарајуће дидактичко-методичке апаратуре у читанци, али и подстицаји за самостално истраживање медија. Кључни део апаратуре јесу питања, налози и задаци, уз помоћ којих се ученици могу уводити у тајне медијске писмености и упућивати на адекватно коришћење, што ће бити проблем истраживања у овом раду.

Методичко-методолошки приступ проблему истраживања

Полазећи од дефинисаних показатеља Стандарда 2 (*Правилник о стандардима квалитета уџбеника и упутство о њиховој употреби* („Сл. Гласник РС”, бр. 42/2016 и 45/2018), истичемо следеће: „Уџбеник упућује на коришћење различитих извора и врста информација”. Имајући у виду да настава Српског језика треба да оспособљава ученике да вреднују позоришна, музичка, филмска, драмска и друга остварења, и да она самим тим развија и њихову способност за процену других медија (звук, слика, покрет, боја...), закључујемо да је њен важан задатак медијско описмења-

² Доступно на: <https://hr.izzi.digital/DOS/46428/46431.html> .

вање ученика. То је и био повод за истраживање³ подстицаја за медијско описмењавање ученика у оквиру дидактичко-методичке апаратуре у читанкама за четврти разред основне школе одобреним од стране Министарства. Постављеном хипотезом о могућностима медијског описмењавања путем подстицаја у оквиру дидактичко-методичке апаратуре претпоставили смо да се апаратура анализираних читанки издавачких кућа *Едука* (аутора Моње Јовић и Наде Тодоров) и *Креативни центар* (аутора Симеона Маринковића и Славице Марковић), успешно упућује ученике на медије. Анализирани уџбеници новијег су датума, с обзиром на то да су издати 2021. године. Од медија на које се ученици упућују анализом одабраних читанки определили смо се за: стрип, фотографију, филм, позориште, библиотеку, радио, телевизију, интернет.

Пре тога је урађена паралела поменутих читанки са актуелним *Правилником о наставном програму за четврти разред основног образовања и васпитања* из 2019, што се може видети у *Табели 1*.

Табела 1. Однос заступљених текстова у наставном програму и анализираним читанкама

Извор	Укупно
Наставни план и програм за 4. разред основне школе	40
Читанка издавачке куће <i>Едука</i>	37
Читанка издавачке куће <i>Креативни центар</i>	40

1) *Могућности за медијско описмењавање ученика у оквиру дидактичко-методичке апаратуре читанке издавачке куће Едука*

Свесни важности медијске писмености савременог ученика и улоге медија у животу најмлађих, аутори читанке издавачке куће *Едука* врло често упућују ученике на медије. Анализирајући све текстове у читанци поменуте издавачке куће ученици се упућују на медије у оквиру 38 питања, налога и задатка (*Табела 2*). Од укупно 37 текстова у читанци (*Табела 1*), само 7 текстова у оквиру дидактичко-методичке апаратуре нема ниједну на знаку о повезивању садржаја са другим медијима. Сви остали имају бар једно упућивање на друге медије. Најприсутније је упућивање ученика да **посете библиотеку**, као и указивање на значај читања књига, лектире, како домаћих тако и страних аутора.

Табела 2. Медији у оквиру дидактичко-методичке апаратуре у анализираним читанкама

Извор	Читанка издавачке куће <i>Едука</i>	Читанка издавачке куће <i>Креативни центар</i>
упућивање на медије	38	12

³ Истраживање је рађено у оквиру мастер рада *Читанка – антологија књижевних текстова и њене вредности у разредној настави*, успешно одбрањеног на Педагошком факултету у Врању 14.07.2022.

Код већине текстова у оквиру уводних садржаја дидактичко-методичке апаратуре, у одељку о биографијама писаца, стоји назнака и усмерење да ученици пронађу и прочитају књигу из које је књижевно дело које ће се обрађивати или додатну литературу која је вредна читања и која би била занимљива ученицима из различитих области.

Код драмског текста Весне Алексић *Детективско срце*, наведен је задатак у оквиру којег се захтева од ученика да, полазећи од датог текста, напишу радио-драму. Оваквим захтевом од ученика се тражи транспоновање текста из једног облика у други (што је захтевано наставним програмом и исходима за овај узраст). Да би успешно урадили овај задатак, од ученика се захтева познавање **радија као медија**. То је прилика да ученик сазна више о овом, данас помало запостављеном медију. Такође, након овог текста налази се информативни текст о Агати Кристи и телевизијској серији инспирисаној њоме и догађајима из романа. Овде има простора за додатна упутства када је у питању препоручена ТВ серија о Агати Кристи за могуће смернице и задатке током и након гледања серије. Оваквим начином рада, тј. адекватном анализом ТВ серије, указује се на добробит коришћења медија, могућност за спој забаве и образовања. Овде има простора и за истицање негативне стране **телевизије**, која може емитовати слике, али не може сама креирати слику. Ученици би тиме требало да увиде важност читања књига и подстицања маште, као један вид узбуђења и задовољства. Праћење ТВ серије о Агати Кристи, која им може бити занимљива, ученици ће задовољити многа чула и своју радозналост.

Након народне песме *Јетрвица адамско колено* ауторке су, инспирисане племенитим поступцима ликова, формулисале задатак који од ученика захтева да опишу неки племенити поступак из личног искуства или пак из прочитаних новина. **Новине** као медиј ученици могу користити у разне сврхе, нарочито када су питању теме из области опште културе, али и из спорта, музике и других уметности. Штампана је често заснована на личним ставовима и дезинформацијама, у којима се често преувеличавају стварни догађаји и уносе непроверене информације којима новинари често показују непрофесионалност и крше етички кодекс. Због тога је важно указивати ученицима како да одаберу праве новине, како да их читају, како да препознају важне информације, зашто да са резервом узимају „насловне”, које су опасности безусловног и некритичког усвајања прочитаног.

Текст после којег се ученици упућују на коришћење више медија јесте песма *Завичају* Добрице Ерића. Након ове песме, у оквиру задатка за групни рад, ученицима се предлаже да до информација о свом завичају дођу путем завичајног одељења библиотеке и/или истраживањем **интернета** и сакупљањем фотографија и слика о свом крају. Приметно је да се у овом задатку од ученика није тражило упоређивање сазнатог на интернету и у непосредним изворима из библиотеке и са терена, а било је могуће, чак и потребно, уколико желимо да развијамо критички став ученика према сазнатом. Правећи паралелу међу поменутих изворима ученици могу приметити-

ти велику слободу у пласирању информација. Зато је потребно разговарати са ученицима о интернету као извору често непроверених и непрецизних, па и нетачних информација чија употреба захтева критичност како се не би урушио појам идентитета, људског духа угроженог илузијом коју стварају виртуелни садржаји.

2) *Могућности за медијско описмењавање ученика у оквиру дидактичко-методичке апаратуре читанке издавачке куће Креативни центар* Текстови уз које питања, налози и задаци упућују на коришћење медија у читанци издавачке куће *Креативни центар* јесу следећи: *Врабац и ласте* Лава Толстоја, *Позориште на небу* Дејана Алексића, *Пепељуга* (народна бајка), *Слава* Дејана Алексића, *Пипи забавља тетку Лауру* Астрид Линдгрен и *Шта ти ради телевизија* Дијане Плут и Љиљане Маринковић.

Нарочито треба истаћи текст *Шта ти ради телевизија*, којим ауторке директно постављају проблем **телевизије као медија**. У виду уводних питања и питања након текста од ученика се захтева лични став према телевизији и интернету. Ауторке настоје да истакну важност личног става о овим медијима који имају велики утицај на њихова размишљања о многим областима живота, културе, друштва. Питања су таква да дубље залазе у интересовање ученика кад су у питању ТВ емисије. Можемо сазнати који су то садржаји које они прате, шта их привлачи, односно не привлачи у тим емисијама. Телевизија својим убедљивим сликама обезбеђује ученицима аутентичност, стварност, истинитост, с обзиром на то да ученици могу користити медијске садржаје усвојене преко ТВ екрана и да могу овим путем сазнати мисли, говор, осећања, расположења, понашања неког другог, али и прихватити их као своје. Важно је да се они већ на овом узрасту оспособе да препознају непримерене телевизијске садржаје и реагују на њих, али и да препознају квалитетан садржај који промовише праве вредности.

Поред народне бајке *Пепељуга*, у оквиру увода, ученицима се поставља питање о томе да ли су гледали анимирани филм *Пепељуга*. Однос ученика разредне наставе према филмском стваралаштву најчешће је позитиван, тј. ученици се интересују за ову врсту уметности, што је добро јер **филм** обухвата више медија. Филмом се долази до сазнања из разних области, као што су књижевност, језик, музичка култура, ликовна култура и многе друге области, чиме се обезбеђује корелација са другим предметима.

Позориште, као врста медија коју данас треба популарисати међу децом школског узраста, обухвата мултимедијску поставку и средства. Тако се, поред текста *Позориште на небу* Дејана Алексића, од ученика захтева осмишљавање отвореног позоришта, а самим тим и одговарајућих помоћних медија помоћу којих би се реализовала представа. Ученици би овде били у улози редитеља, што подразумева претходна њихова знања о драмском тексту, позоришту, глуми и медијима, који су суштина реализације позоришних представа данас.

Задатак који у читанци није детаљно формулисан, а има простора за његово унапређивање, јесте онај поред текста Дејана Алексића *Слава*, који гласи: „Напиши текст и смисли рекламни плакат за ову представу”. **Реклама** шаље такву врсту медијске поруке која би читаоце с једне стране привукла и придобила да реагују и одазову се, а са друге стране налазе се корист и задовољство оних који шаљу медијску поруку преко плаката. Разумљива је слобода која се овде хтела дати ученицима код осмишљавања плаката. Међутим, с обзиром на то да за израду плаката нема много прилике, нарочито на млађем школском узрасту, добро је усмеравати ученике да на јединствен, себи својствен начин, из свог угла сагледан текст преточе, осмисле и илуструју плакат. Оно што се могло додати у наставку овог задатка јесу усмерења на поруку коју дело носи. При томе не треба илустровати само оно што је у наслову дато, већ оно што је откривено, виђено, сазнато из угла ученика. Ту су неопходна питања за деконструкцију медијских порука које **плакат** треба да има како би привукао оне како би га погледали и прочитали. Питања се могу односити на извор информација које плакат пружа, о садржини текста и кључним појмовима, као и о осталим истакнутим елементима (илустрације, боје, величина фонта...). Поред питања која бисмо припремили за ученике, а она би се односила на извор информација, можемо дати и питања у вези са публиком којој је плакат намењен, са тачке гледишта – објективности сагледавања, као и технике убеђивања.

Закључак

Због све веће заступљености медија у свим сферама живота, потребно је не само говорити о њима и истицати њихову важност, утицај на човека, његово понашање, ставове, схватања, уверења, већ и оспособљавати младе за њих, почев од најранијег узраста. Медији најснажније могу утицати на ученике јер су они у периоду развоја, формирања личности и погледа на свет. Како не би дошло до негативног утицаја на децу предшколског узраста и ученика разредне наставе, образовни систем је морао реаговати већ преко наставних садржаја одговарајућих предмета, као и конкретним упутствима у циљу оспособљавања младих поменутог узраста за адекватно тумачење порука које шаљу, усвајање правих вредности, формирање критичког става према свету. Потребна је „анализа и рефлексција медијских садржаја, идентификација извора садржаја медија, интерпретација порука и вредности које шаљу медији” (Зиндовић Вукадиновић, 2008; Љајић, 2018: 260) како би се ширило медијско описмењавање у школству. Такође, медијска писменост има за циљ „оснаживање деце у остваривању ових права и оспособљавање да се критички и одговорно односе према медијима и медијским садржајима” (Матовић, 2011: 53–66; Љајић, 2018: 256), али и медији, колико то могу, треба да поштују правила понашања у односу на децу⁴. Зато је медијско

⁴ У оквиру *Мреже организације за децу Србије, Пријатељи деце Србије* – једни од чланова ове организације издали су публикацију под насловом: *Кодекс деца и медији* (Плавшић, 1993), која се бави правилима понашања медија у односу на децу.

описмењавање сигуран пут за развој свестране личности и стварање критичког односа према различитим врстама медија, попут новина, радија, библиотеке, телевизије, интернета и многих других.

Анализом читанки издавачких кућа *Едука* и *Креативни центар* приметно је, у оквиру дидактичко-методичке апаратуре, чешће упућивање ученика на медије у апаратури читанке издавачке куће *Едука*. И поред тога, сматрамо да то није довољно, с обзиром на разноврсност медија и на бројне могућности упућивања ученика на њихову употребу при учењу и могућности примене у самој настави од стране учитеља пре, током и након обраде текстова. Читанка издавачке куће *Едука* у већој мери подстиче ученика на упознавање са радио-драмом, посету библиотеци, читање новина, претраживање интернета о темама о којима се говори у текстовима, док читанка издавачке куће *Креативни центар* више указује на предности и недостатке телевизије, филма, позоришта. Медијски садржаји у анализираним читанкама примарно имају функцију упознавања ученика са различитим медијима (филм, радио, телевизија, позориште...), али не и са њиховим коришћењем. Претпоставља се да је учитељу остављено да детаљније упути ученике у задатке који су у вези са медијима.

Читанка, као уџбеник специфичан по много чему, у великој мери може допринети медијском описмењавању, може садржати предлоге о вођењу дневника у којем ће ученици детаљније бележити информације које сазнају путем предложених медија. Почев од врсте медија, садржаја, коришћених фотографија, видеа, звукова, порука, ученици могу бележити и емоције које у њима побуђују медији, шта им је занимљиво и корисно, а шта недостаје, шта би променили, да ли је тема која се обрађивала на часу могла бити изражена путем неког другог медија и на који начин. Такође, читанка може садржати и информације о манипулативној улози медија, чиме би се на још један начин могла скренути пажња на правилно њихово коришћење, развила критичка аутономија и самостално доношење закључака.

Употребом медија ученике треба оспособити да их разумеју, да схвате суштину медијске поруке, да овладају њиховим креирањем. Важно је да они буду свесни улоге медија у свом окружењу, у друштву у коме живе, али да буду свесни и утицаја који медији имају на њихово мишљење, ставове и вредности. Такође, ученике је потребно помоћу садржаја Српског језика научити како функционишу медији, оспособити их за употребу медија у циљу учења и самообразовања. Никако не смемо допустити да медији надјачају школски садржај јер је један од задатака медија учинити информације занимљивим. Зато њихова имплементација у оквиру наставе не би смела бити сама себи сврха. Квалитетним питањима, наложима и задацима у читанци који упућују на медије значајно се може допринети свестранијем развоју ученика од најранијих школских дана, критичком ставу према свету, квалитетнијем функционисању и рационалнијем поступању у свакодневном животу.

Литература

1. Влајковић Бојић, В. (2022). *Приручник за наставнике наши ученици у свету критичког мишљења и медијске писмености*. Завод за унапређивање образовања и васпитања, Амбасада Сједињених Америчких Држава у Београду https://zuov.gov.rs/wpfd_file/prirucnik-za-nastavnike-nasi-ucenici-u-svetu-kritickog-misljenja-i-medijske-pismenosti/
2. *Закон о јавном информисању и медијима*, „Службени гласник РС”, бр. 83/2014, 58/2015, 12/2016.
3. Љајић, Х. С. (2018). Медијска писменост ученика средњих школа. У: *Уданица*, XV/1, стр. 255–266.
4. Плавшић, С. П. (1993). *Кодекс деца и медији*. Пријатељи деце Србије <https://childhub.org/sh/materijali-namjenjeni-djeci/kodeks-deca-i-mediji>. Посећено 10.09.2022.
5. Поповић, Т. (2010). *Речник књижевних термина*, 2. Издање. Београд: Logos Art (Едиција).
6. Потер, Д. (2011). *Медијска писменост*. Београд: Клио, 32.
7. *Правилник о стандардима квалитета уџбеника и упутство о њиховој употреби*, „Сл. гласник РС”, бр. 42/2016. и 45/2018.
8. *Правилник о наставном програму за четврти разред основног образовања и васпитања*: 3/2006-4, 15/2006-1 (др. правилник), 2/2008-24 (др. правилник), 3/2011-124 (др. правилник), 7/2011-1 (др. правилник), 7/2011-7 (др. правилник), 1/2013-12, 11/2014-8, 11/2016-322, 11/2016-577, 7/2017-1, 12/2018-27, 11/2019-1.
9. Сигети, В. и сар. (2021). *Медијска писменост у школској клупи: Водич за наставнике*. Новосадска новинарска школа.

Интернет извори

Нина и Тино 4 – хрватски језик. Сузана Делић и сар. Доступно на: <https://hr.izzi.digital/DOS/46428/46431.html>, посећено 08.09.2022.

MEDIA LITERACY THROUGH DIDACTIC-METHODICAL APPARATUS IN A TEXTBOOK

Summary: *Developing media literacy in primary school students is one of the most effective ways of forming the right attitude of students towards the different types of modern media, but also of preventing undesirable media content. For pupils to be media literate, they need to be well informed about the issues that are spread through the media, they need to be aware of the media and their role in daily life, and they need to know what positive and negative influence they have on them. With the help of appropriate questions, tasks and assignments in the reading books related to the texts covered in Serbian language classes, students can become media literate at a younger age.*

Keywords: *media, media education, pupil, textbook, didactic-methodical apparatus.*

